

Комунікативна екологія університету крізь призму філологічного виміру академічного середовища

Степанець Надія Олександрівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2025	Освіта	378:81

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18523774>

Анотація. Статтю присвячено теоретичному осмисленню комунікативної екології університету як системного чинника формування академічної культури у філологічному вимірі. У центрі уваги перебувають мовно-комунікативні практики університетського середовища, що реалізуються в усній, писемній та цифрово-опосередкованій взаємодії між учасниками освітнього процесу. Обґрунтовано підхід до розгляду університетської комунікації як багаторівневої системи, у межах якої поєднуються інституційні норми, статусно-рольові відносини, жанрові конвенції академічного мовлення та ситуативні мовні вибори.

Показано, що екологія мовлення функціонує як педагогічна умова реалізації академічної етики, оскільки саме через усталені мовні практики відбувається нормативне впорядкування взаємодії, легітимація авторитету та формування відповідальності за комунікативні рішення. Особливу увагу приділено аналізу напружень, що виникають унаслідок співіснування формалізованих і напівформалізованих комунікативних режимів, зокрема в умовах цифровізації та розширення неформальних каналів академічної взаємодії.

Методологічною основою дослідження є інтеграція філологічного аналізу з елементами дискурс-аналізу, психолінгвістики та педагогічної психології, що дозволяє виявити як явні, так і латентні механізми впливу мовлення на академічний клімат. Доведено, що комунікативна екологія університету формується через стабільність і збалансованість комунікативних режимів, які інтегрують нормативну чіткість, етичну відповідальність та здатність до адаптації в умовах трансформацій сучасної вищої освіти. Окреслено перспективи подальших досліджень, пов'язаних із розробленням мовно-комунікативної політики закладів вищої освіти.

Ключові слова: комунікативна екологія; екологія мовлення; академічна культура; академічна етика; мовно-комунікативні практики; університетське середовище.

Communicative ecology of the university through the prism of the philological dimension of the academic environment

Abstract. The article is devoted to the theoretical conceptualization of the communicative ecology of the university as a systemic factor in the formation of academic culture within a philological perspective. The focus is placed on the linguistic and communicative practices of the university environment as realized in oral, written, and digitally mediated interactions

¹ кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін, Заклад вищої освіти "Львівський університет бізнесу та права", <https://orcid.org/0009-0008-6343-4806>

among participants in the educational process. An approach is substantiated that treats university communication as a multi-level system in which institutional norms, status–role relations, genre conventions of academic discourse, and situational linguistic choices are interrelated.

It is demonstrated that the ecology of speech functions as a pedagogical condition for the realization of academic ethics, since normative regulation of interaction, legitimation of authority, and the formation of responsibility for communicative decisions are effected precisely through established linguistic practices. Particular attention is paid to the analysis of tensions arising from the coexistence of formalized and semi-formalized communicative regimes, especially under conditions of digitalization and the expansion of informal channels of academic interaction.

The methodological framework of the study is based on the integration of philological analysis with elements of discourse analysis, psycholinguistics, and educational psychology, which makes it possible to identify both explicit and latent mechanisms of the influence of speech on the academic climate. It is argued that the communicative ecology of the university is determined not by individual speech acts but by the stability and balance of communicative regimes, within which normative clarity, ethical responsibility, and adaptability to transformations in contemporary higher education are combined. Prospects for further research related to the development of language and communication policies in higher education institutions are outlined.

Keywords: communicative ecology; ecology of speech; academic culture; academic ethics; linguistic and communicative practices; university environment.

Вступ

Сучасний університет функціонує як складна соціокультурна система, у межах якої освітні, наукові та управлінські процеси опосередковуються розгалуженою мережею мовно-комунікативних практик. Інтенсифікація академічної взаємодії, зумовлена цифровізацією, поширенням дистанційних форматів навчання та зростанням ролі електронної комунікації, актуалізує питання якості мовлення в університетському середовищі, його нормативної визначеності та етичної врегульованості. За таких умов мовлення перестає бути нейтральним інструментом передачі інформації й набуває статусу одного з ключових чинників формування академічної культури.

У гуманітарному дискурсі зростає інтерес до осмислення комунікації як середовищного феномена, що формується у взаємодії інституційних норм, соціальних ролей і мовних практик [1]. Концепт комунікативної екології забезпечує аналіз університетського простору як цілісної системи, у межах якої якість комунікації зумовлюється збалансованим поєднанням регламентованості та варіативності, формалізованих приписів і ситуативно зумовлених мовних виборів. У цьому контексті особливої ваги набуває філологічний підхід, орієнтований на виявлення структурних, жанрових і прагматичних характеристик академічного мовлення.

Актуальність проблематики комунікативної екології університету зумовлена трансформаціями академічного середовища в умовах цифровізації та зміни комунікативних режимів. Науковці Бакіров В., Басюк Н., Біличенко О., Бондаренко О., Бондаренко Ю., Буйницька О., Зелінська В., Космеда Т., Лященко Ю., Мірошніченко Д., Пищик О., Просяник С., Сидоренко О., Ушакова Н., Хижняк Л., Цвид-Гром О., Яценко Л. та інші у своїх дослідженнях аналізують академічний дискурс і мовно-комунікативні практики університетського середовища, екологію мовлення, професійну та міжкультурну комунікацію, етичні виміри академічної взаємодії, а також педагогічні й психолінгвістичні механізми формування комунікативної компетентності у вищій освіті.

Наявні дослідження академічної комунікації, мовної культури викладача та етики освітньої взаємодії не забезпечують належної систематизації проблематики комунікативної екології університету, зокрема у площині інтеграції філологічного аналізу з педагогічними та психолінгвістичними інтерпретаціями. Зазначені обставини актуалізують потребу в комплексному підході до вивчення мовно-комунікативних практик університетського середовища як чинника відтворення академічної етики та професійної соціалізації.

Метою статті є теоретичне осмислення комунікативної екології університету крізь призму філологічного виміру академічного середовища та аналіз мовно-комунікативних практик як системи формування академічної культури. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: окреслення концептуальних засад комунікативної екології, типологізація мовно-комунікативних практик університетського простору, обґрунтування екології мовлення як педагогічної умови академічної етики, а також визначення аналітичних підходів до дослідження відповідних процесів.

Результати

Університетський простір доцільно розглядати як багаторівневу мовно-комунікативну систему, у межах якої взаємодіють інституційні норми, професійні ролі, жанри академічного мовлення та цифрові канали обміну інформацією. У цьому контексті поняття «комунікативна екологія» окреслює спосіб організації та відтворення академічної культури через стабільні мовно-комунікативні практики, зокрема лекційну взаємодію, семінарські обговорення, формалізоване електронне листування та напівформальні комунікації у групових чатах [2]. Відповідно, «екологія мовлення» може бути визначена як сукупність умов, що підтримують нормативну коректність, етичну регламентованість і функціональну доцільність мовленнєвих дій у навчально-науковому процесі [3].

Філологічний вимір проблеми полягає у виявленні мовних механізмів, за допомогою яких університет інституціоналізує комунікацію та відтворює власну символічну ієрархію. До таких механізмів належать термінологічна стандартизація, жанрові конвенції академічного мовлення, прагматичні маркери ввічливості, моделі аргументації та способи вираження модальності вимог і зауваг. Академічне середовище формує специфічний мовний режим, у межах якого кодифіковані норми поєднуються з варіативними практиками, зумовленими дисциплінарною специфікою, стилем педагогічної взаємодії, платформною організацією навчання та ситуативними чинниками. У результаті виникає структурна напруженість між нормативністю та спонтанністю мовлення, між офіційними реєстрами і скороченими формами цифрової комунікації.

Екологічність університетського мовлення доцільно інтерпретувати як характеристику збалансованості елементів комунікативної системи, до яких належать нормативні обмеження, механізми зворотного зв'язку, прозорість правил взаємодії та рівень комунікативної компетентності учасників освітнього процесу. У цьому сенсі екологія мовлення функціонує як педагогічна умова реалізації академічної етики, оскільки через усталені мовні практики окреслюються межі владного впливу, способи легітимації авторитету, моделі включення й виключення, а також інструменти профілактики комунікативних конфліктів. Комунікативна екологія, таким чином, постає як динамічна конфігурація практик, чутлива до процесів цифровізації, інституційних трансформацій та змін управлінських моделей у сфері вищої освіти [3; 4].

Мовно-комунікативні практики університетського простору доцільно аналізувати як сукупність повторюваних форм взаємодії, що забезпечують безперервне

функціонування навчального, наукового та адміністративного сегментів академічного середовища й водночас слугують механізмом відтворення інституційних норм і статусних ролей. У структурі цієї системи усна академічна комунікація, представлена лекціями, семінарськими заняттями, науковими дискусіями та публічними обговореннями, характеризується високим ступенем регламентованості, ієрархічною асиметрією комунікативних позицій та домінуванням нормативного академічного реєстру, який визначає допустимі мовні стратегії, способи аргументації й межі інтерпретації висловлювань.

Писемна та цифрово-опосередкована взаємодія, що реалізується через електронне листування між учасниками освітнього процесу, комунікацію на навчальних платформах, а також обмін повідомленнями у месенджерах і групових чатах, демонструє вищий рівень жанрової пластичності, розмитість реєстрових меж і тенденцію до скорочення комунікативної дистанції, залишаючись при цьому включеною в інституційний контекст університету та зберігаючи статусну диференціацію, хоч і в менш кодифікованій формі [5]. Така конфігурація мовлення створює умови для паралельного співіснування формалізованих і напівформалізованих практик, що ускладнює інтерпретацію інтенцій і посилює залежність комунікативного успіху від прагматичної компетентності учасників.

Функціональна багатовимірність мовно-комунікативних практик університету проявляється у поєднанні інформаційного обміну з регуляцією навчальної діяльності, інтеграцією суб'єктів академічного середовища та їх поступовою соціалізацією в професійно-етичному вимірі. Через мовлення здійснюється координація освітніх процесів, формування очікувань щодо академічної поведінки, закріплення норм етики й моделей професійної взаємодії, а також неявне відтворення владних відносин. Співіснування різних реєстрів і каналів комунікації формує зону потенційних комунікативних збоїв, пов'язаних із неоднаковим розумінням меж допустимого, інтерпретацією тональності повідомлень і розподілом відповідальності за мовний вибір [6].

Узагальнено, типологія мовно-комунікативних практик університетського простору відображає складну внутрішню організацію академічного середовища, у межах якої канали, жанри та реєстри мовлення перебувають у відносинах взаємозалежності. Їх аналітичний розгляд дозволяє виявити опосередковані механізми підтримання або порушення комунікативної екології, що обґрунтовує необхідність подальшого філологічного та психолінгвістичного осмислення відповідних процесів.

Екологія мовлення в університетському середовищі може бути розглянута як педагогічна умова, що опосередковує формування й підтримання академічної етики через усталені мовно-комунікативні практики. У цьому вимірі мовлення функціонує як інструмент нормативної регуляції взаємодії, за допомогою якого фіксуються межі допустимого, відтворюються моделі професійної поведінки та закріплюються уявлення про коректність, відповідальність і взаємну повагу. Вибір мовних засобів, тональність висловлювань і способи формулювання вимог або зауваг безпосередньо впливають на характер академічних відносин, визначаючи рівень довіри та готовність до співпраці [7].

Педагогічний аспект екології мовлення проявляється у здатності комунікативного середовища забезпечувати баланс між інституційною владою та автономією суб'єктів освітнього процесу. Умови, за яких домінує директивна або знеособлена мовна стратегія, сприяють формалізації взаємодії та зниженню мотиваційного потенціалу навчання, тоді як надмірна неформалізація мовлення може призводити до розмивання академічних ролей і втрати нормативних орієнтирів. Таким чином, екологічність мовлення зумовлюється стабільністю комунікативних режимів, у межах яких узгоджуються вимогливість, прозорість правил і можливість зворотного зв'язку.

Особливе значення у цьому контексті має роль викладача як носія й транслятора мовно-етичних норм академічного середовища. Саме через викладацьке мовлення інституційні цінності набувають конкретних форм, інтерпретуються та адаптуються до навчальних ситуацій, що реалізуються через інтонацію, структуру аргументації, способи реагування на помилки або критику [8].

Таким чином, екологія мовлення може бути інтерпретована як системна характеристика академічного середовища, у межах якої педагогічна етика реалізується через мовні практики, що підтримують нормативну визначеність, знижують конфліктний потенціал і сприяють формуванню стійких моделей професійної взаємодії.

Розгляд екології мовлення як педагогічної умови академічної етики актуалізує потребу у методологічно виваженому аналізі мовно-комунікативних процесів, що формують щоденну практику університетського життя. Оскільки мовлення функціонує одночасно як інструмент нормативної регуляції, канал трансляції інституційних цінностей і засіб психологічного впливу, його дослідження не може обмежуватися межами одного теоретичного підходу. Комплексний характер комунікативної екології зумовлює необхідність поєднання філологічних, психолінгвістичних і педагогічно-психологічних аналітичних рамок, здатних фіксувати як явні мовні структури, так і приховані механізми їхнього впливу на академічну взаємодію.

У цьому зв'язку доцільним є систематизований огляд основних аналітичних підходів, що використовуються для вивчення комунікативної екології університетського середовища, з урахуванням їх дослідницького потенціалу та методологічних обмежень.

Таблиця 1

Аналітичні підходи до вивчення комунікативної екології університетського середовища

Аналітичний підхід	Об'єкт аналізу в академічному середовищі	Аналітичний фокус і ключові категорії	Дослідницькі можливості для вивчення комунікативної екології	Потенційні обмеження та методологічні ризики
Дискурс-аналіз	Усні та писемні академічні тексти: лекції, семінарські обговорення, інструктивні матеріали, електронне листування, цифрові дискусії	Структура дискурсу, жанрові конвенції, модальність висловлювань, мовні маркери влади й авторитету, способи легітимації знання, дискурсивні ролі	Дозволяє реконструювати інституційні норми, що регулюють мовлення, виявити стабільні дискурсивні патерни, через які університет відтворює академічну ієрархію, а також зафіксувати напруження між нормативним і ситуативним мовленням	Схильність до текстоцентризму, обмежене врахування когнітивних і емоційних чинників, ризик надінтерпретації окремих мовних фрагментів поза ширшим комунікативним контекстом
Психолінгвістичний аналіз	Мовленнєва поведінка учасників освітнього процесу в ситуаціях навчальної та наукової взаємодії	Когнітивні процеси сприйняття й продукування мовлення, інтерпретація інтенцій, емоційна реакція на тональність повідомлень,	Уможливорює виявлення латентних чинників комунікативної напруженості або ефективності, пояснює розбіжності між формальною коректністю мовлення та його фактичним сприйняттям,	Потребує емпіричних даних і експериментальних процедур, складність узагальнення результатів, обмежена репрезентативність у межах

		комунікативна компетентність	дозволяє аналізувати вплив мовних стратегій на мотивацію й психологічний комфорт	окремих освітніх контекстів
Педагогічна психологія	Комунікативна взаємодія у навчальному процесі, зокрема оцінювання, зворотний зв'язок, вербалізація вимог і очікувань	Мотиваційні механізми, регуляція навчальної діяльності, вплив мовлення на академічну автономію, формування відповідальності й саморефлексії	Дозволяє пов'язати мовно-комунікативні практики з освітніми результатами, виявити педагогічні умови підтримання етичного комунікативного клімату, проаналізувати мовлення як інструмент управління навчальною діяльністю	Ризик редукації мовлення до інструментальної функції, недостатня увага до мовної форми та дискурсивних структур
Інтегрований міждисциплінарний підхід	Комунікативна екологія університету як цілісна система	Взаємозв'язок мовних структур, когнітивних процесів і педагогічних функцій, динаміка комунікативних режимів	Забезпечує комплексне бачення мовлення як багатофункціонального феномена, дозволяє перейти від опису окремих мовних проявів до аналізу системних закономірностей і факторів трансформації академічного середовища	Методологічна складність, потреба узгодження різних теоретичних мов і аналітичних процедур

Узагальнено автором за [1; 7; 9-12]

Представлена систематизація аналітичних підходів засвідчує формування комунікативної екології університету як багатовимірної системи, що охоплює взаємодію дискурсивних структур, когнітивних процесів і педагогічних механізмів та не обмежується сукупністю мовних норм або етикетних приписів. Кожен із розглянутих підходів дозволяє висвітлити окремий аспект мовно-комунікативної реальності академічного середовища, проте лише їх поєднання забезпечує адекватне розуміння закономірностей функціонування та трансформації цієї системи. Аналітичний інструментарій, представлений у таблиці, створює підґрунтя для подальшого емпіричного та теоретичного дослідження мовно-комунікативних практик університету, орієнтованого на виявлення чинників підтримання екологічної рівноваги академічного мовлення та мінімізацію комунікативних ризиків у процесі освітньої взаємодії.

Комунікативна екологія університетського середовища постає як глибинний механізм формування академічної культури, у межах якого мовно-комунікативні практики забезпечують передавання знання, упорядкування соціальних відносин, легітимацію інституційних норм і стабілізацію професійних ідентичностей. Через регулярність мовних дій, відтворюваність жанрів і усталеність реєстрів академічне середовище набуває внутрішньої передбачуваності, що забезпечує можливість координації освітніх і наукових процесів без постійного апелювання до формальних регламентів.

У контексті цифровізації та трансформації університетського управління мовно-комунікативна система зазнає структурних зсувів, пов'язаних зі зростанням ролі

опосередкованих каналів взаємодії, прискоренням обміну повідомленнями та підвищенням фрагментарності комунікації. За таких умов комунікативна екологія визначається здатністю академічного середовища підтримувати когерентність мовних практик, зберігати чіткість статусних і рольових меж та водночас адаптуватися до нових форматів взаємодії [5]. Порушення цієї когерентності призводить до накопичення комунікативних напружень, ерозії довіри та зниження ефективності зворотного зв'язку.

Особливе значення у розвитку академічної культури має інтегративна функція комунікативної екології, що забезпечує включення індивідів у спільний символічний простір університету. Саме через мовлення відбувається засвоєння неявних правил академічної поведінки, формування уявлень про допустимі способи аргументації, критики та самопрезентації, а також вироблення відповідальності за наслідки комунікативних рішень. У цьому вимірі мовно-комунікативне середовище постає як середовище професійної соціалізації, у якому академічна культура відтворюється не декларативно, а практично.

Узагальнюючи, комунікативну екологію університету доцільно розглядати як динамічний фактор розвитку академічної культури, чутливий до змін інституційних структур, технологічних умов і комунікативних очікувань учасників освітнього процесу. Підтримання комунікативної екології потребує усвідомленого управління мовно-комунікативними режимами, орієнтованого на збереження балансу між стабільністю академічних норм і варіативністю сучасних форм взаємодії.

Висновки

Проведений аналіз дає підстави розглядати комунікативну екологію університету як складну багаторівневу систему, у межах якої мовно-комунікативні практики забезпечують освітню взаємодію, відтворення академічної культури, етичних норм та інституційної ідентичності. Філологічний вимір дослідження засвідчує, що саме мовлення виступає ключовим медіатором між формальними регламентами університету та реальними практиками академічного життя, опосередковуючи взаємодію між викладачами, студентами й адміністративними структурами.

Установлено, що університетське мовно-комунікативне середовище характеризується поєднанням різномірних реєстрів, жанрів і каналів взаємодії, що формує динамічну конфігурацію комунікативних режимів. Таке поєднання створює як умови для гнучкої адаптації академічної комунікації до сучасних освітніх викликів, так і потенційні зони напруженості, пов'язані з розмитістю меж допустимого, неоднозначністю інтерпретації мовних інтенцій і трансформацією статусно-рольових відносин.

Екологія мовлення обґрунтована як педагогічна умова реалізації академічної етики, оскільки саме через усталені мовні практики відбувається нормативне впорядкування взаємодії, легітимація авторитету та формування відповідальності за комунікативні рішення. При цьому визначальне значення має стабільність і збалансованість комунікативних режимів, у межах яких узгоджуються вимогливість, прозорість правил і наявність ефективного зворотного зв'язку.

Застосування дискурс-аналізу, психолінгвістичних підходів і інструментів педагогічної психології підтвердило доцільність міждисциплінарного осмислення комунікативної екології університету як феномена, що поєднує мовні структури, когнітивні процеси та педагогічні механізми. Така інтеграція відкриває можливості для виявлення латентних чинників порушення або підтримання екологічної рівноваги академічного мовлення.

Узагальнюючи, комунікативна екологія університету постає як динамічний фактор розвитку академічної культури, чутливий до цифровізації, інституційних

трансформацій і змін комунікативних очікувань учасників освітнього процесу. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення моделей мовно-комунікативної політики закладів вищої освіти, орієнтованих на підтримання балансу між нормативною стабільністю академічного середовища та варіативністю сучасних форм освітньої взаємодії.

Список використаної літератури

1. Яценко, Л. (2025). Професійна комунікація в освітньому середовищі: роль української мови у формуванні академічного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*, (86), 270–275. http://aphn-journal.in.ua/archive/86_2025/part_3/86-3_2025.pdf#page=270
2. Shorina, T. (2024). Комунікація як інструмент дослідження соціальної реальності та культурних значень: конкретизація комунікативних вимірів. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 39(1), 94–101. <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/18465/25664>
3. Бондаренко, О., Сидоренко, О., & Бондаренко, Ю. (2023). Екологічність як складова культури мовлення сучасного українця. *Philological Treatises*, 15(2), 17–25. <http://tractatus.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/download/1120/979>
4. Цвид-Гром, О. П., & Зелінська, В. А. (2025). Лінгвоекотологічний підхід в освітньому процесі в умовах сучасних викликів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 1(212), 254–259. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-38>
5. Біличенко, О. (2021). Цифрова стратегія як складник соціально-комунікаційного простору закладу вищої освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, (15), 37–46. <http://profped.ddpu.edu.ua/article/download/242936/240786>
6. Пищик, О. В. (2023). Професійна комунікація педагогів в умовах диджиталізації освіти та глобальних трансформацій. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*, (5), 503–513. <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/APSE/article/download/20305/27389>
7. Бакіров, В. С., Ушакова, Н. І., & Хижняк, Л. М. (2017). Міжкультурна комунікація в університеті: історичний досвід і виклики сучасності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*, (39), 286–293. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe
8. Космеда, Т. (2010). Елітарність педагогічного дискурсу викладача вищої школи. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, (50). <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/viewFile/3791/3837>
9. Лященко, Ю. М., & Мірошніченко, Д. А. (2025). Етика комунікацій у цифрову епоху. *Молодий дослідник*, (5), 99–102. <https://mold.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/74/69>
10. Басюк, Н. А. (2025). Університет як середовище формування емоційно-інтелектуального педагога. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (220), 116–121. <https://eprints.zu.edu.ua/45327/1/1.pdf>

11. Буйницька, О. П. (2019). Структурно-функційна модель інформаційно-освітнього середовища університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*, (1), 268–278. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27098/1>
12. Просяник, С. О. (2025). Моделі та стратегії управління розвитком комунікативної компетентності викладачів в умовах сучасної вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*, 6(225), 21–25. <https://isp.pano.pl.ua/article/download/341100/331399>